

## تحقق سرمایه‌گذاری واقعی با بهره‌گیری از عقد مشارکت حقوقی در صندوق توسعه ملی

اکبر کشاورزبان<sup>۱</sup>

### ۱- مقدمه

یکی از چالش‌های اساسی کشور در سال‌های اخیر، کاهش متغیرهای کلان سرمایه‌گذاری است که نتیجه آن کاهش تولید ناخالص داخلی، تنزل شاخص‌های سطح رفاه مردم و ... بوده است. از دلایل کاهش سرمایه‌گذاری در کشور، تحولات حاکم بر نظام تأمین مالی بانک محور کشور است. بانک‌های کشور که حدود ۹۰ درصد از تأمین مالی را برعهده دارند، تا دهه ۱۳۸۰ که سهم بازاری بانک‌های دولتی غالب بود، نقش بانک‌های توسعه‌ای را برای رشد و توسعه بنگاه‌ها و کسب و کارهای کشور بازی می‌کردند و در ایجاد و توسعه واحدهای مولد اقتصادی بالاترین سهم را داشتند و اکثر بنگاه‌های بزرگ اقتصادی، صنایع مادر و صادرات محور از طریق تسهیلات بلندمدت در قالب سرمایه ثابت و عقد مشارکت (حقوقی) بانک‌ها بوجود آمدند. با ظهور بانک‌های خصوصی و خصوصی شدن اکثر بانک‌های دولتی در دهه ۱۳۸۰، سهم بانک‌های دولتی به شدت کاهش یافت به طوری که در پایان شهریور ماه سال جاری، سهم منابع بانک‌های دولتی به کمتر از ۲۸ درصد رسید (نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی، ۱۴۰۰). بانک‌های خصوصی تجاری نیز بر اساس رسالت سازمانی خود به سمت تسهیلات کوتاه‌مدت تجاری حرکت کردند و در نظام تأمین مالی بانک محور کشور، موضوع مهم سرمایه‌گذاری فاقد متولی مشخص شد. به طوری که براساس آخرین گزارش بانک مرکزی ج.ا.ا. (بهمن ماه ۱۴۰۰)، از کل تسهیلات پرداختی شبکه بانکی در ده ماهه نخست سال جاری (و با احتساب منابع صندوق توسعه ملی در بانک‌ها)، تنها ۱۸ درصد به تسهیلات سرمایه ثابت (توسعه‌ای و ایجاد) اختصاص یافته است. بررسی‌های انجام شده از مستندات منتشر شده صندوق توسعه ملی (۱۴۰۰) حکایت از اختصاص حدود ۳۰ درصدی منابع صندوق توسعه ملی به طرح‌های توسعه‌ای و ایجاد دارد و اکثر منابع صندوق به مدیریت نقدینگی بنگاه‌های اقتصادی اختصاص می‌یابد. بنابراین تنها منابع قابل اعتماد برای توسعه سرمایه‌گذاری کشور یعنی منابع صندوق توسعه ملی نیز با سیاست‌های نامناسب صندوق در قالب سپرده‌گذاری در بانک‌ها و مغفول ماندن رسالت و مأموریت اصلی صندوق در ثروت آفرینی بین نسلی، دچار چالش اساسی شده است.

۱- عضو هیأت عامل و معاون اجرایی بانک سپه در شرق کشور؛ دکتری اقتصاد

راهبردهای جدید صندوق توسعه ملی نویدبخش انجام بازنگری در سیاست‌های کلان صندوق برای افزایش اثربخشی در اقتصاد کشور، کمک به سرمایه‌گذاری و صندوق ثروت برای نسل‌های آینده است. با این فرض اساسی، چند سوال مهم و بنیادی قابل طرح است. (۱) آیا منابع مصرف شده صندوق توسعه ملی در دهه ۱۳۹۰ اثربخشی لازم را در اقتصاد کشور داشته است؟ (۲) آیا صندوق توسعه ملی در نقش سپرده‌گذار (!)، توان ایفای فلسفه وجودی خود را دارد؟ (۳) با توجه به وضعیت نظام تأمین مالی بانک محور کشور که کمتر از ۲۸ درصد آن در دست بخش دولتی است، آیا صندوق توسعه ملی نباید نقش بانک سرمایه‌ای را ایفا نماید؟ (۴) با کدام روش صندوق توسعه ملی می‌تواند اقدام به ثروت‌آفرینی برای کشور نماید؟ همه این مباحث در بخش‌های مختلف این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته و با مرور تجربیات برخی بانک‌ها در بهره‌گیری از مشارکت حقوقی و منافع آن برای کشور و مردم، نحوه عملیاتی نمودن عقد مشارکت حقوقی در صندوق توسعه ملی، تبدیل نمودن آن به مهم‌ترین نهاد توسعه‌ای کشور در قالب مدل‌های مختلف پیشنهاد می‌شود.

## ۲- الزام تغییر در نحوه مصرف منابع صندوق توسعه ملی

منابع صندوق توسعه ملی به‌عنوان ثروت بین‌نسلی در دهه ۱۳۹۰ با پرداخت تسهیلات در قالب عقد مشارکت مدنی از طریق صندوق یا بانک‌های عامل، با مشکل اساسی بازپرداخت تسهیلات به ویژه در بخش ارزی مواجه شده است. پرداخت تسهیلات در قالب مشارکت مدنی به طرح‌های توسعه‌ای و ایجاد، همواره باعث ضرر و زیان به تسهیلات دهنده به‌عنوان شریک اصلی شده و این موضوع در دوران تورمی کشور به شدت افزایش می‌یابد. چالش اصلی در اجرای عقد مشارکت مدنی در نظام بانکداری بدون ربا و به تبع آن در صندوق توسعه ملی<sup>۱</sup> در سال‌های اخیر به عنوان یک دغدغه شرعی و منافع ملی درآمده و مانع اساسی در تحقق اهداف راهبردی نظام در رشد و توسعه اقتصادی کشور بوده است. این در حالی است که عقد مشارکت حقوقی هیچکدام از مشکلات مشارکت مدنی را نداشته و تنها با ایجاد محدودیت از طرف نهاد نظارتی، بانک‌ها از مزایای این عقد محروم شده‌اند. هدف اصلی این گزارش، ارائه مدلی برای نظام بانکی با محوریت بهره‌گیری از عقد مشارکت حقوقی برای تأمین مالی و سرمایه‌گذاری صندوق توسعه ملی با ویژگی کلیدی تحقق سود و زیان واقعی است تا از این مسیر اهداف راهبردی نظام تأمین مالی که همانا همراهی با اقتصاد واقعی و شتاب بخشیدن به رشد و پیشرفت اقتصادی است، تحقق یابد.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، انعقاد قراردادهای مشارکت حقوقی در نظام بانکی را ممنوع نموده و موضوع را منوط به اخذ مجوز از آن بانک کرده است. تجربه بانک‌ها، بیانگر عدم صدور مجوز برای بکارگیری مشارکت حقوقی می‌باشد. نتایج بررسی‌های انجام شده چنین عملکردی را برای بانک سپه در مشارکت حقوقی نشان می‌دهد:

✓ سود واقعی مشارکت حقوقی در دوره فعالیت شرکت بیش از ۳۰ درصد بوده است؛

✓ ارزش میزان تسهیلات اعطایی مشارکت حقوقی در دوره بیست ساله بیش از ۵۰۰ برابر شده است؛

۱- در این مقاله، به جای صندوق توسعه ملی در برخی موارد، کلمه صندوق نیز استفاده شده است.

✓ مشارکت حقوقی بانک باعث ایجاد زیرساخت‌های اساسی در صنایع فولاد، سیمان، لاستیک، راه و ساختمان و... شده است.

✓ مزایای بهره‌گیری از عقد مشارکت حقوقی برای سپرده‌گذاران، موسسات اعتباری و از همه مهمتر تحقق اهداف راهبردی اقتصاد ملی، احیای این عقد را در نظام بانکی اجتناب‌ناپذیر کرده است.

راهکارهای احیای عقد مشارکت حقوقی به شرح ذیل می‌باشد:

✓ بازنگری در دستورالعمل سرمایه‌گذاری بانک‌ها و امکان اعطای تسهیلات مشارکت حقوقی به صورت درصدی از افزایش منابع و کاهش مصارف مشارکت حقوقی؛

✓ سازماندهی اعطای تسهیلات مشارکت حقوقی بر اساس سقف بخش اقتصادی

✓ طراحی مدل «بانکداری مشارکت واقعی سپرده‌گذاران در شرکت سرمایه‌گذاری بانک (X)»؛

✓ طراحی مدل مشارکت در طرح‌های بزرگ اقتصادی به‌جای انتشار اوراق مشارکت؛

✓ تأسیس یک شرکت سرمایه‌گذاری توسط موسسه اعتباری و اخذ یارانه مردم با هدف سرمایه‌گذاری در قالب مشارکت حقوقی؛

✓ مدل مشاوره مالی در ایجاد ارتباط بین سپرده‌گذاران و شرکت‌های سهامی و

✓ اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های دولت از طریق عقد مشارکت حقوقی؛

**تغییر در نحوه مصرف منابع صندوق توسعه ملی:** صندوق توسعه ملی محدودیت ضوابط و مقررات بانک

مرکزی را در مشارکت حقوقی نداشته و می‌تواند از مزیت‌های آن بهره‌برداری نماید. صندوق توسعه ملی می‌تواند

مسیر مصرف منابع صندوق را از سپرده‌گذاری در بانک‌ها (که به‌نظر می‌رسد پایین‌ترین اثربخشی را در سرمایه‌گذاری

کشور و پایین‌ترین سودآوری و بالاترین مطالبات را برای صندوق دارد)، به سمت مشارکت حقوقی با مشاوره و

عاملیت بانک‌ها و شرکت‌های تأمین سرمایه تغییر دهد. این اقدام مهم و راهبردی برای صندوق توسعه ملی همسو با

رسالت و مأموریت صندوق بوده و ضمن مشارکت واقعی در سود و زیان و تحقق مشارکت واقعی، باعث افزایش

سرمایه‌گذاری واقعی، تولید و اشتغال در کشور شده و با توجه به تورم و تغییرات نرخ ارز، یک ثروت ملی و

بین‌نسلی در صندوق توسعه ملی برای مردم شریف ایران ایجاد می‌شود.

### **۳- مشارکت حقوقی بهترین عقد در تحقق مشارکت واقعی در صندوق توسعه ملی و نظام بانکی**

عقد مشارکت حقوقی، بهترین عقود مشارکتی است که موجب تحقق مشارکت واقعی در بانک‌ها می‌شود و موانع و

مشکلات عقود مشارکتی را ندارد.

#### **مشارکت حقوقی**

مشارکت حقوقی در چهارچوب تعریف کلی «شراکت» و در آیین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا،

عبارت است از:

«تأمین قسمتی از سرمایه شرکت‌های سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکت‌های سهامی موجود»

طبق این آیین‌نامه:

موسسه اعتباری می‌تواند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش بخش‌های مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی، قسمتی از سرمایه مورد نیاز شرکت‌های سهامی را که برای امور مذکور تشکیل شده یا می‌شوند، تامین نماید.

موسسه اعتباری موظف است قبل از مشارکت، وضعیت شرکت‌های سهامی را که سهام آنها موضوع خرید است و یا طرح ارائه شده برای مشارکت را از لحاظ اقتصادی، فنی و مالی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. مشارکت هر بانک از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه‌گذاری در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی و ارزیابی، حاکی از پیش‌بینی سود برای مشارکت باشد.

### فرایند اجمالی مشارکت حقوقی

مشارکت حقوقی موسسه اعتباری مستلزم بررسی‌های همه‌جانبه می‌باشد و نتایج این بررسی‌ها می‌باید حاکی از توجیحات لازم از ابعاد مختلف باشد. قبل از اقدام به مشارکت لازم است نکات ذیل مورد توجه قرار گیرد. چنانچه از بررسی توجیه‌پذیری طرح‌ها و نحوه ورود بانک‌ها به مشارکت در پروژه‌های اقتصادی مشخص است، یک فرایند منسجم و قابل قبولی در این عرصه برای نظام بانکی تدوین شده است که در این بخش از مقاله به نکات مهم و اساسی این فرایند اشاره شده و تفاوت مهم ضوابط اجرایی مشارکت حقوقی با سایر عقود مشارکتی در مرحله انعقاد قرارداد، دوره مشارکت و مهم‌تر از همه نظارت صحیح بر مصرف تسهیلات اعطایی اشاره می‌شود.

### الف- بررسی طرح (بنگاه اقتصادی)

قبل از مبادرت به قبول طرح و مشارکت در آن اصولاً طرح می‌باید از ابعاد مختلف اقتصادی، فنی و مالی مورد بررسی قرار گیرد.

**بررسی اقتصادی:** شامل بررسی آثار کلی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ناشی از اجرای طرح‌های ملی و عمرانی و اثرات جنبی آن بر سطح اقتصادی کشور منطقه می‌باشد. تاثیر اجرای طرح بر بازار، سطح اشتغال، افزایش محصولات تولیدی کشور، ارزآوری، ایجاد اشتغال، کاهش قیمت‌ها، اعتلاء سطح فرهنگ و بهداشت و به طور کلی رفاه جامعه و ایجاد صنایع جنبی و بسیاری نکات دیگر از عمده هدف‌های بررسی‌های اقتصادی است. این بررسی‌ها عموماً در رابطه با اطلاعات و ارقام مربوط به عرضه محصولات اعم از تولیدات داخلی و واردات و تقاضا برای آن اعم از تقاضای داخلی و یا صادرات و... می‌باشد.

**بررسی فنی:** این بررسی‌ها عموماً مربوط است به تعیین حدود و مشخصات طرح، امکانات عملی طرح، وسائل اجرای طرح، انتخاب بهترین روش اجرایی با توجه به تخصص لازم، ماشین‌آلات و تاسیسات مورد نیاز، مکان‌یابی محل طرح، امکانات مربوط به آب، برق، تلفن، گاز، جاده و غیره. مقررات و قوانین مربوط به اجرای طرح، امتیازات خاص برای تشویق سرمایه‌گذاری در منطقه و موارد بسیار دیگری که در قابل اجراء بودن طرح تاثیر مستقیم یا غیرمستقیم دارد.

**بررسی مالی:** بررسی‌های مالی اغلب ارتباط با موجه بودن طرح از لحاظ برگشت سرمایه و سودآوری آن دارد. این بررسی‌ها عموماً در رابطه با هزینه‌های سرمایه‌گذاری، میزان سرمایه در گردش، میزان فروش محصولات طرح (داخلی و صادرات)، میزان پرداخت‌های مربوط به حقوق و دستمزد، اجاره، بیمه، مالیات، امتیازهای مالیاتی، مواد اولیه پرداخت‌های ارزی و در کل پیش‌بینی ترانزنامه، صورت سود و زیان و گردش وجوه می‌باشد.

**نتیجه بررسی طرح:** پس از انجام بررسی‌های اقتصادی، فنی و مالی، نتایج حاصل باید مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در صورتی که طرح توجیه‌پذیر باشد پذیرفته شود.

#### **ب- برنامه زمان‌بندی اجرای طرح**

پس از قبول و تصویب طرح، باید جدول زمان‌بندی پرداخت در طول دوره تاسیس و راه‌اندازی و همچنین جدول پرداختها و دریافتها برای زمان بهره‌برداری تهیه و تنظیم گردد. به علاوه جدول و برنامه زمان‌بندی اجرای پروژه در مراحل مختلف تهیه و بر اساس آن اقدامات لازم برای اجرای طرح انجام شود. پیشرفت این برنامه زمان‌بندی باید همواره بررسی و کنترل شده و موارد انحراف از پیش‌بینی دریافتها و پرداختها و همچنین انحراف عملکرد از برنامه پیش‌بینی شده مورد بررسی و مذاقه قرار گرفته و اصلاحات و تعدیلات لازم عنداللزوم تصمیمات تکمیلی برای پیشرفت به موقع طرح و اجرای آن گرفته شود.

#### **ج- تاسیس شرکت سهامی یا انتقال مالکیت شرکت سهامی**

همزمان با تهیه جدول زمان‌بندی اجرای طرح، بانک و شرکاء باید ترتیب ثبت شرکت و شروع عملیات اجرایی تاسیس و راه‌اندازی طرح را بدهند. تشریفات ثبت شرکت بر اساس موازین قانون تجارت و دیگر قوانین و مقررات مربوط خواهد بود. نظرات بانک و مقررات اعتباری باید در اساسنامه و شرکت‌نامه ملحوظ و رعایت شود. موافقت‌ها و مجوزهای دیگر برای اجرای طرحهایی که بانک در آنها قصد مشارکت دارد باید قبلاً از دستگاه‌های اجرایی مسئول، در مواردی که ضروری باشد، اخذ شود.

#### **د- اجرای طرح و نظارت**

طرح مصوب، پس از به ثبت رسیدن شرکت باید طبق مفاد اساسنامه و شرکت‌نامه و همچنین بر اساس برنامه زمان‌بندی اجراء گردد. بانک بر اجرای طرح در طول مدت تاسیس و راه‌اندازی نظارت خواهد نمود. نظارت موسسه اعتباری در مرحله بهره‌برداری به صورت مختلف از جمله مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها به عنوان شریک امکان‌پذیر است. در مورد شرکت‌های فعال نیز موضوع بر اساس ضوابط قانون تجارت انجام می‌شود.

#### **تحقق مشارکت واقعی در عقد مشارکت حقوقی**

چالش اصلی عقود مشارکتی از نقطه نظر مسایل شرعی، فقدان سازوکار لازم برای تعیین نرخ سود واقعی مشارکت و نحوه تقسیم سود بین بانک و شریک بر اساس مالکیت آنها بر اموال موضوع مشارکت (طرح یا پروژه) می‌باشد. بانک (صندوق توسعه ملی) در مشارکت مدنی، یک سود مورد انتظار برای موضوع مشارکت تعیین می‌نماید و با توجه به مشکلات تعیین نرخ سود واقعی در پایان دوره، بر اساس همان نرخ سود مورد انتظار، اقدام به تصفیه مشارکت می‌نماید. عدم تعیین نرخ سود واقعی به عنوان معضل ریشه‌ای بانک در بروز شبهات شرعی قلمداد می‌شود. چنانچه نرخ سود واقعی مشارکت بیشتر از نرخ سود مورد انتظار باشد، بانک‌ها به‌عنوان وکیل سپرده‌گذاران به مسئولیت قانونی خود عمل نکرده و سود کمتری از مشتری اخذ نمایند، به نوعی خیانت در امانت رخ داده‌است. از سوی دیگر، اگر سود واقعی مشارکت کمتر از سود مورد انتظار اخذ شده از مشتری باشد، بانک بیشتر از سود واقعی اقدام به اخذ سود کرده‌است و به نوعی اکل مال به باطل است. بنابراین به جرأت می‌توان گفت که در تمام عقود مشارکتی (مضاربه - مشارکت مدنی) مشکلات شرعی وجود دارد (کشاورزیان، ۱۴۰۰).

در مشارکت حقوقی به دلیل اینکه سهم هر یک از طرفین کاملاً مشخص و مستند وجود دارد و در خصوص سودآوری شرکت یا طرح موضوع مشارکت حسابرسی دقیق انجام می‌شود، طرفین بر اساس سهم خود سود می‌برند. در عقد مشارکت حقوقی کلیه متغیرهای اقتصادی نظیر تورم، رکود، رونق و کساد و فضای کسب و کار و... بر میزان سود واقعی و در نتیجه سهم سود بانک تأثیر گذاشته و مشارکت واقعی محقق می‌شود. انطباق کامل این نوع شراکت بر اقتصاد حقیقی مبین تبعیت از بانکداری اسلامی بوده و در رشد و توسعه اقتصادی کشور نیز موثر می‌باشد.

### **مشارکت حقوقی بهترین ابزار تحقق بانکداری PLS**

یکی از بهترین ویژگی بانکداری بر مبنای سود و زیان (PLS: profit and lose sharing) که اندیشمندان بانکداری اسلامی بر اجرای آن تأکید ویژه دارند و برخی تحقق آن را مصادف با عملیاتی شدن بانکداری اسلامی قلمداد می‌کنند، مبنای قرار گرفتن محاسبه و پرداخت سود و زیان واقعی است که در این عرصه مطالعات نظری در ادبیات موضوع و اقدامات اجرایی مختلفی در نظام‌های مختلف بانکداری انجام گرفته است.

نتایج بررسی‌های انجام شده درخصوص نحوه عملکرد بانکداری PLS نشان می‌دهد که این نوع بانکداری در مرحله اجرا با مشکلات زیادی مواجه است. تجربه بانک ملی ایران درخصوص بانکداری PLS، حکایت از مشکلات متعدد اجرایی بوده و علیرغم حصول یک سری فرایندهای کاری و مقدماتی قابل توجه، طرح موفق نبوده و به نوعی متوقف شده است (سایت بانک ملی ایران). ارزیابی دقیق موفقیت بانکداری PLS، رسیدن به ابزاری برای تعیین سود واقعی و تقسیم آن بین طرفین یا صاحبان سرمایه است، موضوعی که در مبنای عقد مشارکت حقوقی کاملاً وجود داشته و رویه‌های آن به درستی در نظام بانکی نهادینه شده و رعایت می‌شود.

## **۴- معایب و مزایای مشارکت حقوقی**

### **معایب اجرای مشارکت حقوقی در بانک‌ها**

به نظر می‌رسد محدودیت ایجاد شده برای بانک‌ها از طرف بانک مرکزی برای انعقاد عقد مشارکت حقوقی به دلایل ذیل باشد که به عنوان معایب خود عقد مشارکت حقوقی نمی‌باشد و اشکالاتی است که درخصوص مدیریت پرتفوی سهام شرکت‌های در اختیار بانک‌ها مطرح می‌شود و در اینجا مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- **قفل شدن منابع در سهام شرکت‌ها:** یکی از دلایلی که درخصوص مشکلات مشارکت حقوقی مطرح می‌شود، بحث مدیریت منابع و مصارف بانک‌هاست و اعلام می‌شود که بانک‌ها با خرید سهام شرکت‌ها یا مشارکت حقوقی در آنها، مالکیت این شرکت‌ها را به دست آورده و منابع خود را قفل می‌نمایند. البته در پاسخ به این انتقاد، می‌توان به وضعیت فعلی مدیریت منابع و مصارف بانک‌ها اشاره کرد و عنوان نمود که با پرداخت تسهیلات (همیشه سبز) و عدم توانایی بانک‌ها در تسویه تسهیلات خود، همواره منابع بانک‌ها در شرکت‌های بزرگ قفل شده است و از سوی دیگر منابع بانک‌ها در برخی شرکت‌ها به دلیل معوق شدن تسهیلات، غیرقابل برگشت بوده و قفل می‌باشد. این موضوع در منابع صندوق توسعه ملی با رصد عملکرد دهه ۱۳۹۰ مصداق نداشته و می‌توان با یک سری سازوکارهایی نسبت به خروج از بنگاه‌داری اقدام نمود.

● **نقش بانک‌ها در مدیریت شرکت‌ها:** یکی از اشکالاتی که در خصوص تسهیلات مشارکت حقوقی اعلام می‌شود، ورود بانک‌ها به شرکت‌داری به جای نقش واسطه‌گری مالی است. به عبارت دیگر بانک‌ها با سهامدار شدن در شرکت‌ها از طریق مشارکت حقوقی، در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی آنها نیز اثربخش می‌شوند و این با ماهیت بانکداری منافات دارد. تجربه بانک‌ها نشان می‌دهد که مشکل مطرح شده نه تنها در مرحله عمل وجود ندارد بلکه می‌توان آن را به دلایل ذیل به عنوان یک ویژگی مثبت مطرح کرد.

✓ حضور یک نماینده در تصمیم‌گیری شرکت باعث می‌شود که یک فرد از نظام بانکی آشنایی بیشتری با صنعت مربوطه پیدا کند و وضعیت رکود و رونق و ... صنعت مربوطه را رصد نموده و به بانک اطلاع‌رسانی نماید!

✓ حضور یک نماینده در تصمیم‌گیری شرکت، کل بانک را درگیر نکرده و تنها باعث رصد نمودن عملیات شرکت شده و برای تحقق سود و زیان واقعی ضروری است.

● **مدیریت دولتی شرکت‌ها:** برخی از منتقدین، دولتی شدن شرکت‌ها را با انجام مشارکت حقوقی توسط بانک‌های دولتی عنوان نموده و اعلام می‌کنند که با خصوصی‌سازی منافات دارد. در خصوص این انتقاد، با توجه به دستورالعمل‌های سرمایه‌گذاری، احتمال اینکه بانک بتواند بیش از ۴۹٪ سهام شرکت را داشته باشد، امکان‌پذیر نیست و از سوی دیگر می‌توان با ارایه راهکارهایی این موضوع را مرتفع نمود. بررسی نحوه عملکرد و میزان سودآوری شرکت‌های زیرمجموعه بانک‌ها (بخش بعدی مقاله) نشان می‌دهد که علیرغم مدیریت دولتی، سودآوری آن‌ها بسیار بالا و ارزش این شرکت‌ها به شدت افزایش یافته و به نفع مردم بوده است.

● **محدودیت استفاده از مشارکت حقوقی برای بنگاه‌های اقتصادی کوچک:** با توجه به ویژگی‌هایی که مشارکت حقوقی دارد، استفاده از این نوع عقد برای شرکت‌های کوچک مناسب نبوده و موسسات اعتباری می‌توانند از سایر عقود برای تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی کوچک استفاده نمایند. این موضوع در صندوق توسعه ملی با مشارکت فعال شرکت‌های تأمین سرمایه، دانش‌بنیان و شتاب‌دهنده‌ها مرتفع می‌شود.

### مزیت‌های مشارکت حقوقی در بانک‌ها

● **تطابق اجرای عقد مشارکت حقوقی با بانکداری اسلامی:** به جرات می‌توان گفت که مشارکت حقوقی با ویژگی‌هایی که دارد، عقدی است که در موعد اجرا در نظام بانکی کمترین مشکل شرعی را در بین تمام عقود مشارکتی و حتی مبادله‌ای دارد. این ویژگی مهم زمانی پررنگ می‌شود که سایر عقود مشارکتی (مضاربه - مشارکت مدنی) که به طور گسترده در نظام بانکی اجرا می‌شوند، بالاترین مشکلات شرعی را داشته و مردم را نسبت به عملکرد بانک‌ها بدبین کرده است.

۱- کاری که بانک توسعه اسلامی (IDB) در قراردادهای مشارکتی با کشورهای عضو، انجام می‌دهد. حضور یک نماینده در تصمیم‌گیری شرکت در واقع به

اطمینان در تحقق مشارکت و صرف منابع در همان مورد قرارداد و چگونگی و میزان کسب سود و یا احیاناً زیان، کمک می‌کند.

- **شناسایی دقیق سود و زیان و تقسیم آن:** شناسایی سود عقد مشارکت حقوقی در یک دوره مالی مشخص و بر اساس وقایع مالی (معاملات حقیقی) انجام می‌شود و با توجه به قانون تجارت و حسابرسی‌های رسمی، سود و زیان بین صاحبان سهام از جمله بانک تقسیم می‌شود. این موضوع در عملکرد صندوق توسعه ملی در دهه ۱۳۹۰ قابل احصاء است. صندوق در این دوره در خوش‌بینانه‌ترین حالت، نسبت به اخذ سود قرارداد عاملیت (متوسط حدود ۱۴٪) اقدام کرده است که اگر مطالبات غیرجاری و سوخت شده را نیز لحاظ کنیم، این درصد منفی می‌شود. اگر به جای مشارکت مدنی و سپرده‌گذاری، مشارکت حقوقی منعقد می‌شد، صندوق هم سود متعارف و عملیاتی سالانه بنگاه اقتصادی (حدود ۳۰٪) را کسب می‌کرد و هم ارزش دارایی‌های این بنگاه‌ها سالانه (به‌ویژه در چهار سال اخیر) حدود ۵۰٪ افزایش می‌یافت.
- **پرداخت مالیات واقعی:** شرکت‌های سهامی که بانک در آنها مشارکت حقوقی دارد، مشمول قانون تجارت می‌باشد و بر این اساس، این شرکت‌ها در صورت‌های مالی خود، اقدام به محاسبه مالیات بر اساس قوانین و مقررات جاری نموده و علاوه بر محاسبه دقیق سود و زیان، مالیات واقعی نیز از سهام‌داران از جمله بانک اخذ می‌شود. یعنی دولت از منافع حاصل از سرمایه‌گذاری انجام شده به صورت شفاف، مالیات اخذ می‌کرد. این در حالی است که اغلب مشتریان اعتباری (بخش خصوصی) بانک‌ها، به دلیل عدم آرایه صورت‌های مالی شفاف و صحیح، دارای فرار مالیاتی هستند.
- **کاهش رانت اخذ تسهیلات از نظام بانکی:** بخش عمده تقاضای تسهیلات از نظام بانکی، به دلیل رانت موجود در نرخ سود تسهیلات اعطایی است و برخلاف اصول مدیریت مالی در سایر کشورها، شرکت‌ها در ایران علیرغم داشتن منابع داخلی، به دلایل مختلف خواهان اخذ تسهیلات از نظام بانکی هستند. اما چنانچه بانک‌ها بخواهند به جای اعطای تسهیلات در قالب عقود مختلف، تسهیلات در قالب عقد مشارکتی اعطاء نمایند و در سهام شرکت شریک شوند، تقاضای کاذب تسهیلات از بین رفته و عرضه و تقاضای منابع و مصارف در نظام بانکی متعادل می‌شود.
- **تامین مالی شرکت‌های سهامی:** در حال حاضر شرکت‌هایی می‌توانند از نظام بانکی تسهیلات دریافت نمایند که از رتبه اعتباری مطلوبی برخوردار بوده و هیچگونه مشکل مالی در صورت‌های مالی خود نداشته باشند. شرکت‌هایی که با مشکل دوره کسب و کار مواجه شوند، نمی‌توانند از طریق بانک‌ها تامین مالی شوند. با اجرای مشارکت حقوقی، بانک‌ها می‌توانند برای شرکت‌هایی که با مشکل موردی مواجه شده‌اند و پیش‌بینی کارشناسی نشان می‌دهد که با انجام تامین مالی، شرکت به سودآوری مطلوب خواهند رسید، اقدام به شراکت در سهام بنگاه نمایند.
- **امکان نظارت دقیق بر مصرف تسهیلات:** یکی از عمده‌ترین مشکلاتی که بانک‌ها در بخش نظارت بر مصرف تسهیلات اعطایی دارند، انحراف تسهیلات پرداختی از بخش مربوطه است. با عنایت به اینکه در عقد مشارکت حقوقی، بررسی‌های دقیق اقتصادی، فنی و مالی انجام می‌شود و با بررسی کامل کارشناسی، سهام شرکت خریداری می‌شود و بانک نماینده‌ای در آن بنگاه دارد، انحراف در مصرف تسهیلات به حداقل می‌رسد.



- **مدیریت نقدینگی بانک (خرید و فروش سهام):** در نظام بانکداری بدون ربا ابزار مناسب مدیریت نقدینگی وجود ندارد تا بانک‌ها در مواقعی که با کمبود نقدینگی مواجه می‌شوند بتوانند به نقدینگی دست یابند و برعکس. پرتفوی مناسب بانک‌ها در سهام شرکت‌ها (به‌ویژه شرکت‌های حاضر در بورس)، در قالب عقد مشارکت حقوقی، این مکانیزم مدیریت نقدینگی را در بانک ایجاد می‌کند.
- **کمک به بازار سرمایه در ایران:** مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که نظام مالی ایران، بانک محور است. افزایش حجم تسهیلات اعطایی در قالب عقد مشارکت حقوقی باعث تقویت شرکت‌های سهامی از جمله شرکت‌های حاضر در بورس اوراق بهادار می‌شود. به عبارت دیگر از پتانسیل بانک‌ها و از کانال مشارکت حقوقی می‌توان بازار سرمایه را تقویت نمود.
- **بهره‌گیری سپرده‌گذاران بانک (و مردم در صندوق توسعه ملی) از شرایط رونق (تورم):** بحث ظلم به سپرده‌گذاران در دوران تورمی مطرح بوده و در سالهای اخیر به دلیل وضعیت تورمی اقتصاد کشور بیشتر مطرح شده است. با نهادینه شدن عقد مشارکت حقوقی در بانک‌ها، سپرده‌گذاران به تناسب تورم‌های حاکم بر اقتصاد کشور، از کاهش ارزش پولی ملی خود جلوگیری می‌نمایند.
- **رقابت بانک‌ها برای ارایه سود بیشتر به سپرده‌گذاران:** در حال حاضر رقابت غیر سالم و بدون مبنای اخذ سود واقعی برای جذب سپرده‌های مردم در بازار پول رسمی کشور بوجود آمده است. با نهادینه شدن مشارکت حقوقی در بانک‌ها، هر بانکی بتواند بهترین شرکت‌های سهامی را برای شراکت انتخاب نماید و در نتیجه سود بالاتری را نصیب سپرده‌گذاران نماید، در بلند مدت مردم به سمت بانک‌های کارآمد در این زمینه سوق می‌یابند و این موضوع به اهرم رقابتی قوی در بانک‌ها تبدیل می‌شود.
- **تشویق بانک‌ها به ویژه بانک‌های خصوصی برای ورود به طرح‌های تولیدی بزرگ:** با اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی و افزایش تعداد بانک‌های خصوصی در دهه اخیر، نقش بانکداری خصوصی در بازار پول پررنگ‌تر شده و آمار تسهیلات اعطایی این بانک‌ها نشان می‌دهد که به دلیل عدم دستیابی بانک‌ها به سود واقعی از طریق عقد مشارکت مدنی، تمایلی برای اعطای تسهیلات سرمایه ثابت برای ایجاد واحدهای بزرگ تولیدی وجود ندارد. با احیای عقد مشارکت حقوقی، موسسات اعتباری خصوصی انگیزه لازم را برای ورود به این عرصه پیدا نموده و تحقق این امر، باعث رشد سرمایه‌گذاری و در نتیجه افزایش تولید ملی می‌شود.
- **جلوگیری از ایجاد مطالبات معوق (غیر جاری):** ورود بانک به عنوان یک شریک واقعی در سهام شرکت‌های در حال احداث یا فعال به همراه سایر سهامدارانی که بر اساس قانون تجارت نسبت به ارایه سرمایه یا حقوق صاحبان سهام اقدام کرده‌اند؛ باعث می‌شود که شرکت بدون هیچگونه دغدغه در باز پرداخت اقساط (به‌ویژه در ابتدای دوره راه‌اندازی که بازار مناسبی نداشته و اقساط آن سنگین‌تر می‌باشد) به رشد و توسعه بازار خود اقدام نماید. بنابراین یکی از مزیت‌های مشارکت حقوقی، موفقیت شرکت در بدو تأسیس و فقدان اقساط و در نتیجه مطالبات غیرجاری بوده است.
- **ابزار مناسب وصول مطالبات غیر جاری:** بانک در وصول مطالبات خود از برخی شرکت‌هایی که دارای مطالبات غیرجاری هستند و به دلایل سیاسی، اجتماعی، مسایل کارگری و... نمی‌تواند از طرق قانونی مطالبات خود را

وصول نمایند، بانک می‌تواند از طریق مشارکت حقوقی، نسبت به تصاحب کارخانه و فعال نمودن آن اقدام نماید. نمونه‌های متعددی در بانک‌ها وجود دارد که در صورت احیای عقد مشارکت حقوقی می‌توان به بهبود وضعیت مالی شرکت کمک کرد و آن را به مسیر خود برگرداند.

## ۵- بررسی موردی عملکرد عقد مشارکت حقوقی در بانک (مطالعه موردی)

بانک سپه برای حمایت از بخش تولید و همگامی با سیاست‌های کلان اقتصاد کشور تا سال ۱۳۸۰ اقدام به انجام مشارکت حقوقی با شرکاء مختلف می‌نمود که حاصل آن پرداخت تسهیلات مشارکت حقوقی به ۳۸ شرکت بوده است. برخی از این شرکت‌ها که با مشارکت حقوقی (واقعی) بانک انجام شده، جزء صنایع مادر محسوب می‌شود که بخش خصوصی توان ورود به این عرصه را در آن دوره (حتی در دوره حاضر) نداشته است. نمونه حیاتی این شرکت‌های معدنی گل‌گهر و چادرملو (که بخش اعظم مواد اولیه صنعت فولاد کشور را بدون ایجاد هیچگونه دغدغه‌ای در دو دهه اخیر تأمین نموده) و شرکت‌های سیمانی و تولید لاستیک خودرو می‌باشد که در رشد و توسعه کشور نقش بنیادی داشته است. بانک سپه با اخذ مجوز از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۸۰ (شماره ۱۰۲۶ مورخ ۸۰/۰۹/۲۲) نسبت به تأسیس شرکت سرمایه‌گذاری امید (در قالب عقد سرمایه‌گذاری مستقیم) در اداره ثبت شرکت‌ها و موسسات غیرتجاری تهران به صورت سهامی خاص (۱۰۰ درصد سهام متعلق به بانک سپه) اقدام و کل سهام خود را در شرکت‌هایی که به صورت مشارکت حقوقی ایجاد شده بود (کل تسهیلات مشارکت حقوقی پرداختی معادل ۶۵۰ میلیارد ریال بود که به عنوان سرمایه بانک در این شرکت ثبت گردید)، به این شرکت منتقل کرد. شرکت سرمایه‌گذاری امید در سال ۱۳۸۱ به‌طور رسمی کار خود را شروع کرد و در سال ۱۳۸۴ به استناد صورتجلسه مجمع عمومی فوق‌العاده صاحبان سهام، نوع شرکت از سهامی خاص به سهامی عام تغییر یافت و در تاریخ ۱۳۸۶/۰۵/۳ به‌عنوان چهار صد و سی و هشتمین شرکت در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شد. موضوع فعالیت شرکت طبق ماده ۳ اساسنامه آن به شرح زیر می‌باشد:

- ✓ بررسی، مطالعه، ایجاد، توسعه، تأسیس، تشکیل و راه‌اندازی انواع شرکت‌ها، خرید سهام شرکت‌ها و فروش آنها، استفاده از حق تقدم، سرمایه‌گذاری در شرکت‌ها، بازسازی، نوسازی، اصلاح، توقف، ادغام، واگذاری و انحلال انواع شرکت‌ها و مؤسسات داخل و خارج از کشور
- ✓ بررسی، مطالعه، تهیه و تدوین و اجرای انواع طرح‌های تولیدی، خدماتی، بازرگانی، عمرانی و غیره و هرگونه سرمایه‌گذاری مشارکت در طرح‌های یاد شده
- ✓ آماده کردن شرکت‌های مورد سرمایه‌گذاری جهت ورود به بورس اوراق بهادار
- ✓ استفاده از تسهیلات مالی و اعتباری بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری داخلی و خارجی
- ✓ انجام خدمات مشاوره و مدیریتی مورد نیاز شرکت‌های مورد سرمایه‌گذاری در زمینه‌های تولید، سرمایه‌گذاری‌های جدید، توسعه، مکمل، بودجه‌بندی، تأمین منابع مالی و اعتباری، صدور و تأیید و قبول هرگونه ضمانت‌نامه و تعهدنامه، بازاریابی و طراحی سیستم‌های مدیریتی جهت افزایش کارایی آنها
- ✓ انجام کلیه فعالیت‌های مجاز اقتصادی و بازرگانی

در این بخش از مقاله، با توجه به مطالب عنوان شده در خصوص ویژگی‌ها و معایب و مزایای عقدی و اجرایی مشارکت حقوقی، به دنبال بررسی عملکرد این عقد در یکی از بانک‌های کشور (سپه) که در دوره‌های مختلف اقدام به اجرای این عقد نموده و تجارب ارزشمندی در این زمینه دارد، می‌پردازیم. نوع نگرش ما در این بخش به این صورت است که اگر عقد مشارکت حقوقی در بانک اتفاق نمی‌افتاد (همانند وضعیت فعلی که بانک‌ها با محدودیت مواجه‌اند) و به جای آن از مشارکت مدنی انجام می‌شد؛ در نهایت برای نظام بانکی و اقتصاد کشور چه تفاوت‌هایی ایجاد می‌کرد.

### ۱-۵- بررسی میزان تسهیلات اعطایی بانک سپه در عقد مشارکت حقوقی

بانک سپه تا پایان سال ۱۳۸۰ با ۴۹ شرکت سهامی وارد مشارکت حقوقی شده و در مجموع به میزان ۱,۱۵۷ میلیارد ریال تسهیلات در این قالب پرداخت کرده است. با تاسیس شرکت سرمایه‌گذاری امید در سال ۱۳۸۰ و شروع فعالیت آن در سال ۱۳۸۱، تعداد ۳۸ شرکت سهامی که بانک در آنها سهام بود، به شرکت مدیریت سرمایه‌گذاری امید (سهامی خاص) واگذار گردید که کل بهای سرمایه‌گذاری (تسهیلات مشارکت حقوقی) آن معادل ۱,۱۰۰ میلیارد ریال بوده است. شرکت مدیریت سرمایه‌گذاری امید که با سرمایه معادل ۶۵۰ میلیارد ریال (۱۰۰ درصد متعلق به بانک سپه) تاسیس شده بود، اقدام به خرید سهام مربوطه به صورت ۵۰ درصد نقد و ۵۰ درصد اقساط نمود. به عبارت دیگر بانک کل سهام خود در این شرکت‌ها را با اخذ مبلغ ۶۵۰ میلیارد ریال واگذار نموده و مابقی را در قالب تسهیلات اعطایی به شرکت، در اقساط مربوطه از شرکت (اصل، سود) اخذ نمود. با توجه به اینکه اقساط مربوطه از محل درآمد شرکت تسویه گردیده است، کل تسهیلات مشارکت حقوقی بانک در قالب سرمایه شرکت معادل ۶۵۰ میلیارد ریال می‌باشد.

### ۲-۵- نحوه عملکرد شرکت سرمایه‌گذاری امید

بررسی اجمالی صورت‌های مالی شرکت مدیریت سرمایه‌گذاری امید حکایت از عملکرد کاملاً مطلوب بوده و ضمن این که سرمایه خود را ۱۵۰ برابر افزایش داده است (بانک در افزایش سرمایه شرکت هیچگونه منابعی پرداخت نکرده است)، از سودآوری بالایی برخوردار بوده و متوسط عملکرد نسبت سود به حقوق صاحبان سهام شرکت در دوره فعالیت خود بیش از ۳۰ درصد بوده است (صورت‌های مالی شرکت گروه سرمایه‌گذاری امید، ۱۴۰۰).

### ۳-۵- ارزش بازاری سهام بانک سپه در شرکت سرمایه‌گذاری امید

شرکت مدیریت سرمایه‌گذاری امید با مدیریت کاملاً دولتی (در بدو تأسیس) عملکرد کاملاً مطلوبی را در عرصه کسب و کار کشور دارا بوده و از سودآوری قابل قبولی برخوردار می‌باشد. به عبارت دیگر عملکرد عقد مشارکت حقوقی علیرغم داشتن مدیریت دولتی و محدودیت برای انتخاب برخی از طرح‌ها در دوره ورود به مشارکت (الزام بانک از طرف دولت برای ورود به برخی از صنایع خاص برای حمایت و توسعه امور زیربنایی و...) دارای سودآوری به مراتب بالایی بوده و ضمن کمک به رشد و شکوفایی کشور، از وضعیت مالی خوبی نیز برخوردار بوده است که این موضوع دلایل توجیهی لازم برای ورود بانک‌ها به عرصه انعقاد قراردادهای مشارکت حقوقی را بوجود می‌آورد. اما نکته خیلی مهمی که مزیت بهره‌گیری از عقد مشارکت حقوقی در نظام بانکی را ضروری می‌کند، بررسی ارزش بازاری سهام شرکت سرمایه‌گذاری امید است. ارزش بازاری سهام شرکت مدیریت سرمایه‌گذاری امید بیش از ۳۰۰

هزار میلیارد ریال می‌باشد که در مقایسه با میزان سرمایه‌گذاری انجام شده بانک در بدو تأسیس در این شرکت بیش از ۵۰۰ برابر افزایش ارزش داشته است. این ارزش سهام تنها شرکت‌های حاضر در بورس را شامل می‌شود و اگر سهام شرکت‌های خارج از بورس را به آن اضافه نماییم، ارزش بازاری کل سهام شرکت افزایش خواهد یافت. با عنایت به الزامات بانک مرکزی برای واگذاری سهام متعلق به بانک در شرکت امید، سهام بانک به تدریج روند کاهشی داشته و در حال حاضر به حدود ۷۰ درصد رسیده است.

**۴-۵- نقش مشارکت حقوقی بانک (شرکت سرمایه‌گذاری امید) در تحقق اهداف راهبردی اقتصاد کشور**  
به غیر از منافع مالی مشارکت حقوقی برای بانک و سهامداران که در بخش قبلی به آن اشاره شد، ورود بانک به مشارکت حقوقی به دلیل اینکه با یک مبانی اصولی و چارچوب کارشناسی و با هدف کسب سود و بهبود وضعیت مالی و تولیدی شرکت‌های سهامی و یا راه‌اندازی یک واحد تولیدی خاص انجام می‌پذیرد و براساس ضوابط و مقررات جاری و اعتباری نظام بانکی و قانون تجارت انجام می‌شود؛ انحرافی که در سایر عقود به ویژه مشارکت مدنی از طریق محاسبات بیش از نیاز (over capacity)، هدایت منابع به سایر بخش‌ها به ویژه بخش سوداگری و مصرف تجملاتی و ... انجام می‌شد، در مشارکت حقوقی وجود نداشته و با توجه به نظارت‌هایی که بر عملکرد بانک در این عرصه از مبادی مختلف انجام می‌شود؛ کارایی بالایی داشته و در اقتصاد کشور نیز اثربخش می‌باشد. صندوق توسعه ملی با منابع ریالی و ارزی بسیار بالاتر از بانک مورد مطالعه (سپه) در دهه ۱۳۷۰، در تشکیل سرمایه ملی، متغیر مهم سرمایه‌گذاری، افزایش تولید و اشتغال و... در سطح ملی، بین‌المللی و ثروت بین‌نسلی اثربخشی بسیار بالاتری خواهد داشت. برخی از تاثیرات مشارکت حقوقی بر اقتصاد کشور به صورت تیتروار به شرح زیر ارایه می‌شود.

• **مشارکت در تولید مواد اولیه بخش فولاد کشور:** بانک سپه با مشارکت در راه‌اندازی واحدهای معدنی گل‌گهر و چادرملو، نقش اساسی در تامین بخش عمده مواد اولیه بخش فولاد کشور به عنوان صنایع مادر و پشتیبانی‌کننده سایر بخش‌های اقتصادی کشور داشته است. فقدان چنین مجموعه‌هایی در چرخه تولید فولاد کشور، لطمات زیادی به اقتصاد کشور وارد می‌کرد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

✓ وابستگی کشور به خارج

✓ ایجاد نوسانات شدید در قیمت فولاد

✓ تعطیلی واحدهای تولید فولاد کشور به دلیل محدودیت واردات و ...

✓ محدودیت در واردات به دلیل هزینه‌های سنگین حمل و نقل

✓ افزایش قیمت تمام شده فولاد به عنوان صنعت مادر

✓ خارج شدن کنترل بازار از دست دولت و ورود سوداگری به این بخش

• **مشارکت در تولید سیمان کشور:** مشارکت‌های حقوقی بانک در راه‌اندازی واحدهای سیمانی (حدود ۴٪ سیمان کشور) باعث تولید این محصول برای ایجاد زیرساخت‌های کشور در کلیه بخش‌های اقتصادی شده است. این صنعت علیرغم اینکه دارای مزیت نسبی فوق‌العاده‌ای در کشور می‌باشد، به دلیل سرمایه‌بر بودن و تخصیصی بودن آن کمتر مورد توجه بخش خصوصی بوده است. با توجه به پیوندهای پسین و پیشین که این صنعت دارد، نقش ارزنده‌ای در توسعه اقتصادی کشور ایفا می‌نماید.

- **مشارکت در رشد سایر بخش‌های اقتصادی کشور:** مطالعه شرکت‌هایی که بانک در آنها مشارکت حقوقی کرده، نشان می‌دهد که اکثر آنها از صنایع مهم کشور بوده و در پیشرفت اقتصادی نقش داشته‌اند که می‌توان به صنایع لاستیک، راه و ساختمان و... اشاره کرد.
- **ایجاد اشتغال:** مشارکت‌های حقوقی بانک به دلیل کارایی بالایی که داشته است و نظارت درونی که در این عقد برای مصرف صحیح تسهیلات می‌شود (در مقایسه با مشارکت‌های مدنی)، در ایجاد شغل پایدار موثر بوده و به صورت مستقیم و غیرمستقیم، فرصت‌های شغلی زیادی در کشور ایجاد کرده است.
- **ایجاد ثبات در صنایع مختلف:** با توجه به دولتی بودن ماهیت شرکت‌های حقوقی تامین‌کننده مواد اولیه فولاد، سیمان، لاستیک و... و همگامی بانک با سیاست‌های دولت (در مقایسه با بخش خصوصی) باعث شده است که بحث انحصار که می‌توانست در این صنایع از طرف بخش خصوصی به وجود بیاید، اصلاً مطرح نبوده و یک آرامش خاصی از این منظر در عرصه کسب و کار این صنایع ایجاد شده است.
- **تداوم نقش توسعه‌ای شرکت مدیریت سرمایه‌گذاری امید:** علیرغم محدودیت بانک در اعطای هر گونه تسهیلات به شرکت امید و شرکت‌های زیرمجموعه (ضوابط و مقررات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران)، با توجه به میزان سهام بانک در این شرکت، رسالت توسعه‌ای این شرکت همچنان حفظ شده است. به طوری که شرکت امید در سال‌های اخیر به طرح‌های بزرگ و زیربنایی کشور در بخش‌های مختلف اقتصادی وارد شده و در ایجاد بسترهای توسعه نقش آفرین بوده است. نمونه بارز این کار، مشارکت در ساخت پل خلیج فارس (در ده‌های اخیر بودجه کشور اجازه ساخت آن را نداده بود)، ساخت مخازن نفتی، ورود به عرصه نفت و گاز کشور، کمک و پشتیبانی از طرح هدفمندی یارانه‌ها از طریق تامین کالاهای استراتژیک و ... می‌باشد.

## ۶- راهکار عملیاتی استفاده از عقد مشارکت حقوقی در نظام بانکی و صندوق توسعه ملی

تحلیل‌های توصیفی انجام شده در بخش‌های مختلف مقاله، فرضیه لزوم بهره‌گیری بانک‌ها از عقد مشارکت حقوقی در عملیات بانکی بدون ربا را ثابت می‌نماید و در این قسمت از مقاله به دنبال ارایه راهکار برای استفاده نظام بانکی از این عقد با توجه به ظرفیت‌های قانونی و اجرایی آن هستیم.

### ۶-۱- مشارکت حقوقی صندوق توسعه ملی با عاملیت و مشاوره بانک‌های عامل

بررسی‌های انجام شده در این مقاله نشان می‌دهد، عقد مشارکت حقوقی سودآوری واقعی و بالایی برای بانک‌ها، سهامداران، سپرده‌گذاران و... دارد و لزوم بهره‌برداری از این عقد قانون‌مند شده در قانون تجارت کشور را بیش از پیش نمایان می‌سازد. صندوق می‌تواند قرارداد عاملیت با بانک‌های عامل را به نحوی تنظیم نماید که بانک‌ها با توجه به تجربه و تخصص، عاملیت مربوط به انجام سرمایه‌گذاری در طرح‌های توسعه‌ای و ایجاد را انجام دهند و صندوق توسعه ملی به عنوان شریک واقعی در قالب قانون تجارت با مشتری یا به تنهایی (در قالب سرمایه‌گذاری مستقیم) مطرح باشد. شرکت‌های تخصصی بانک‌ها می‌توانند در این عرصه برای صندوق مزیت رقابتی برای مشاوره تخصصی و تسهیل در سرمایه‌گذاری به‌ویژه در بخش‌هایی که بخش خصوصی حاضر به سرمایه‌گذاری بلندمدت

نیست و نیاز به سرمایه گذاری کان دارد، ایجاد نمایند. پرداخت تسهیلات سرمایه در گردش از طریق منابع صندوق، به دلیل حرکت منابع به سمت بخش های سوداگری و غیرمولد اقتصاد، بایستی متوقف شود.

## ۲-۶- مشارکت حقوقی صندوق توسعه ملی با عاملیت و مشاوره شرکت های تأمین سرمایه

شرکت های تأمین سرمایه در دهه ۱۳۸۰ ایجاد شدند و با توجه به انجام مشاوره در بازار سرمایه برای تأمین مالی سرمایه ثابت و سرمایه در گردش در قالب صکوک و اوراق بهادار اسلامی و...، از تجارب خوبی در این زمینه برخوردار هستند. صندوق توسعه ملی می تواند در انجام مشارکت حقوقی و سرمایه گذاری مستقیم، از مشاوره و عاملیت شرکت های تأمین سرمایه (بانک های سرمایه گذاری) بهره برداری نماید. این شرکت ها می توانند در مدیریت بنگاه هایی که به بهره برداری می رسند نقش مشاور بازار سرمایه را داشته باشند و در مدیریت کارآمد این شرکت ها برای افزایش بهره وری و سودآوری و نحوه واگذاری موفق آن ها در چارچوب ضوابط و مقررات بازار سرمایه، نقش آفرین باشند.

## ۳-۶- بازنگری در دستورالعمل سرمایه گذاری بانک ها

بررسی های انجام شده در این مقاله از جنبه های اجرای صحیح قانون بانکداری اسلامی در عقد مشارکت حقوقی، سودآوری برای بانک ها و در نتیجه سپرده گذاران و... حکایت از لزوم بازنگری دستورالعمل بانک مرکزی و رفع محدودیت های فعلی دارد. با عنایت به مفاد این دستورالعمل بانک ها در حال حاضر نمی توانند مبادرت به انعقاد قرارداد مشارکت حقوقی نمایند.

## ۴-۶- امکان اعطای تسهیلات مشارکت حقوقی به صورت درصدی از افزایش منابع و کاهش مصارف

برای اینکه بانک ها بتوانند وارد مشارکت واقعی (حقوقی) بشوند و دست آنها در این زمینه بسته نشود، شاخص اعطای تسهیلات مشارکت حقوقی به جای نسبت سرمایه پایه بانک (که در بانک های دولتی از کنترل بانک ها خارج بوده و در بانک های خصوصی نیز افزایش آن دارای محدودیت هایی است)؛ از نسبت افزایش منابع بانک ها و کاهش تسهیلات مشارکت حقوقی به شرح ذیل استفاده شود.

$$100 \times (\text{مانده کل سپرده ها} / \text{مانده تسهیلات مشارکت حقوقی}) = \text{شاخص اعطای تسهیلات مشارکت حقوقی}$$

این شاخص می تواند انعطاف پذیر باشد و تعیین آن با سقف ۱۰٪ در شرایط فعلی منطقی به نظر می رسد. با معیار قرار گرفتن این شاخص، بانک ها می توانند براساس افزایش منابع (کل سپرده ها) و کاهش مصارف (مانده تسهیلات) مشارکت حقوقی (از طریق فروش سهام) اقدام به اعطای تسهیلات در قالب مشارکت حقوقی نمایند.

توضیح مهم: برای ایجاد انگیزه در این زمینه، معیار تعیین مانده تسهیلات مشارکت حقوقی، اصل تسهیلات پرداختی + معادل سود مشارکت مدنی در این سرفصل باشد. با توجه تجربه بانک سپه، اگر معیار مانده تسهیلات مشارکت حقوقی، قیمت تمام شده سهام شرکت ها باشد، با توجه به معاملات انجام شده، نرخ تورم و... سقف مورد نظر به سرعت پر شده و برای بانک ها محدودیت ایجاد می کند.

## ۵-۶- سازماندهی اعطای تسهیلات مشارکت حقوقی بر اساس سقف بخش اقتصادی

بررسی روند اعطای تسهیلات در بخش های مختلف اقتصادی نشان می دهد که سهم بخش مولد و سرمایه ثابت روند کاهشی داشته و این امر سبب شده است که موضوع سرمایه گذاری در کشور تحت تأثیر قرار گیرد و اعتبارات سیستم

بانکی به سایر بخش‌های اقتصادی و تسهیلات کوتاه‌مدت سوق یابد. نهاد نظارتی می‌تواند برای تشویق سرمایه‌گذاری در بخش مولد کشور، اعطای تسهیلات در عقد مشارکت حقوقی را در بخش اقتصادی مورد حمایت باز گذاشته و بانک‌ها (به خصوص بانک‌های خصوصی) از این طریق انگیزه لازم را برای سرمایه‌گذاری بلند مدت داشته باشند.

## ۷- طراحی مدل بانکداری PLS در قالب عقد مشارکت حقوقی

بررسی دقیق مدل بانکداری براساس مشارکت در سود و زیان PLS نشان می‌دهد که علیرغم تدوین دستورالعمل‌های متنوع و در بیشتر مواقع پیچیده و کار گسترده بر روی استانداردهای حسابداری این نوع بانکداری (که در کشورهای مختلف در حال انجام است)، ماحصل کار به‌طور خیلی ساده و روان این است که سپرده‌ای که یک سرمایه‌گذار ریسک پذیر در بانکداری PLS انجام می‌دهد، دقیقاً در کدام پروژه مصرف می‌شود و در طول دوره سرمایه‌گذاری چه مقدار سود یا زیان نصیب سپرده‌گذار می‌شود، با حسابرسی خاصی این سود یا زیان به صاحب اصلی تعلق گیرد و در این عرصه چه نظارت‌هایی و بر اساس چه معیاری (قانون، ضابطه، دستورالعمل و...) باید انجام پذیرد تا ضمن رعایت بانکداری اسلامی، بانک در مقام وکیل امین به سپرده‌گذار پاسخگو باشد (بیدآباد، ۱۳۹۵).

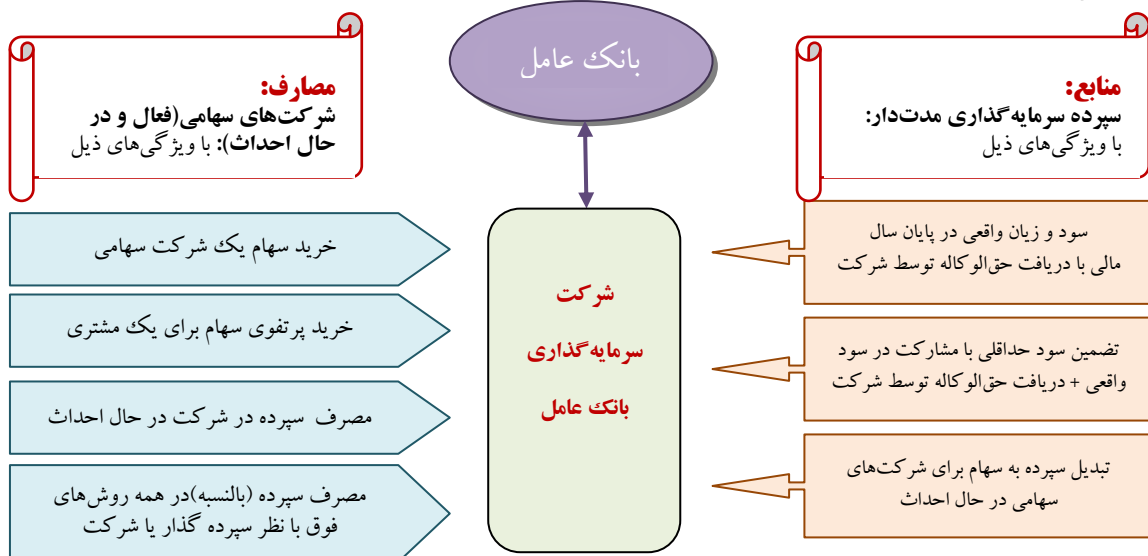
با توجه به ویژگی‌هایی که در مشارکت حقوقی در بخش‌های قبلی این مقاله احصاء گردید، روح بانکداری PLS با عقد مشارکت حقوقی همخوانی داشته و ضمن تحقق مهم‌ترین شاخص این نوع بانکدار یعنی استخراج سود و زیان واقعی به نحو مطلوب و سیستماتیک، دارای قوانین، قواعد و رویه‌های روشن و مشخصی در نظام بانکی و در عرصه کسب و کار می‌باشد که نگارندگان مقاله اعتقاد دارند که متمرکز شدن بر این عقد در طراحی مدل‌های بانکداری PLS از جنبه‌های قانونی، اجرایی و شناسایی سود و زیان واقعی و در نهایت کمک به رشد و توسعه اقتصادی بهترین راهکار می‌باشد. بر این اساس الگوهای در این زمینه طراحی شده است که به طور اجمالی در این بخش از مقاله ارائه می‌شود. ایده‌های مطرح شده در این بخش به صورت کلی بوده و امید است در پژوهش‌های آتی، اندیشمندان این عرصه نسبت به ترویج و عملیاتی نمودن این ایده‌ها در بازار پول و سرمایه اقدام نمایند. مطالعات تحلیلی-توصیفی انجام شده، فرضیه "با بهره‌گیری از عقد مشارکت حقوقی، مدل بانکداری PLS قابل ارایه است" را ثابت نموده و در این بخش از مقاله مدل‌هایی برای تحقق بانکداری مشارکت در سود و زیان طراحی و ارایه می‌شود.

### ۷-۱- طراحی مدل «بانکداری مشارکت واقعی سپرده‌گذاران در شرکت سرمایه‌گذاری بانک X»

یکی از شیوه‌هایی که می‌تواند در راه‌اندازی مشارکت حقوقی مطرح شود، ایجاد مکانیزم‌های مستقلی در بانک‌های عامل به عنوان «بانکداری مشارکت واقعی سپرده‌گذاران در شرکت سرمایه‌گذاری بانک X» می‌باشد. در این نوع بانکداری اسلامی، سپرده‌گذاران مبالغ خود را در حساب‌های سپرده سرمایه‌گذاری بلندمدت سپرده‌گذاری کرده و بانک مربوطه، منابع مربوطه را مستقیماً در مشارکت حقوقی، از طریق شرکت سرمایه‌گذاری وابسته، سرمایه‌گذاری می‌نماید و در پایان هر سال مالی، ضمن اینکه سپرده‌گذاران می‌توانند: - تنها سود واقعی خود را اخذ و سپرده‌های

خود را تمديد نمايند، -اصل سپرده و سود واقعي كسب شده را دريافت نمايند و يا -معادل مبلغ سپرده، سهامدار شركت باشند. شكل شماره يك به بررسي فرآيند كلي اين مدل مي پردازد<sup>1</sup>.

شكل شماره ۱: طراحي مدل «بانكداري مشاركت واقعي سپرده گذاران در شركت سرمايه گذاري بانك X»



مشاركت حقوقي متضمن كسب سود قابل تقسيم (dividend) و عوايد سرمايه اي (capital gain) است. در اين مدل سود قابل تقسيم در پايان دوره مالي بين سپرده گذاران تقسيم شده و عوايد سرمايه اي در موعد بستن سپرده مربوطه مطابق با آخرين صورت هاي مالي حساب رسي شده به مشتري پرداخت مي شود. موضوع مهمي كه در خصوص سپرده گذاران مطرح مي باشد، ريسك ناشي از ضرر و کاهش ارزش سهام مي باشد كه يا سپرده گذار ريسك پذير اين موضوع را مي پذيرد و يا اقدام به انتخاب پرتفوي سهام مي نمايد و يا با پرداخت درصدي به عنوان كارمزد، حداقل سود مورد انتظار را از شركت سرمايه گذاري بانك به صورت تضمين شده در پايان دوره دريافت مي نمايد.

به دليل اينكه در حال حاضر شركت هاي سرمايه گذاري بانك ها از محل كل سپرده هاي مردم تأسيس شده اند، سود حاصل از شركت هاي سرمايه گذاري (بانك سپه در دوره مورد مطالعه: ۳۰ درصد) در صورت هاي مالي بانك منعكس شده و در هر دوره اي كه بانك اقدام به فروش سهام مي نمايد، سود شناسايي شده (تفاوت خريد و فروش سهام) نيز در صورت هاي مالي بانك ها ثبت مي شود. چنانچه مدل مورد نظر اين تحقيق اجرائي شود، سپرده گذاران به صورت آگاهانه سرمايه گذاري در شركت سرمايه گذاري بانك را در قالب مشاركت حقوقي انتخاب مي نمايند كه در اين صورت اختصاص سود قابل تقسيم و سود سرمايه اي با شفافيت كامل انجام مي شود.

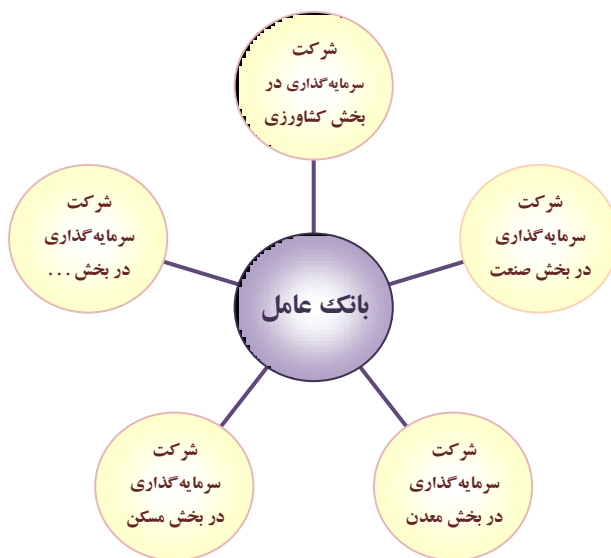
مدل طراحي شده مي تواند با مطالعات جامعي كه در عملياتي نمودن مدل انجام مي پذيرد، تكامل يابد و با توجه به اينكه سازو كار تقسيم سود و زيان و نظارت بر انجام صحيح سرمايه گذاري و واقعي بودن عمليات بر اساس مفاد و ماهيت عقد مشاركت تعريف شده و مدون شده و در نظام بانكي نيز اجرا شده است، با سهولت و بدون موانع قانوني

۱- توضيح اينكه در مدل هاي پيشنهادي، ايجاد شركت سرمايه گذاري بانك عامل و برخي فعاليت هاي عنوان شده از جنبه تجهيز منابع و تخصيص مصارف نياز به اخذ مجوزهاي لازم از مبادي ذي ربط و در برخي مواقع نياز به مصوبه قانوني دارد كه مي توان بعد از نهايي شدن پيشنهاد مربوطه، بر حسب مورد و در صورت نياز، قانون مربوطه را مصوب نمود.



در موسسات اعتباری قابل اجرا می‌باشد. در طراحی این الگو می‌توان برای تخصصی شدن موضوع و باز گذاشتن دست سپرده‌گذار برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف با توجه به میزان سودآوری، سلیق و... شرکت‌های سهامی وابسته با بانک را به شرکت‌های تخصصی به شرح شکل شماره ۲ تفکیک نمود. این کار می‌تواند در ارائه خدمات مالی مطلوب و با سودآوری قابل قبول به مشتری اثربخش باشد.

شکل شماره ۲: تفکیک شرکت‌های تحت پوشش بانک با توجه به بخش اقتصادی

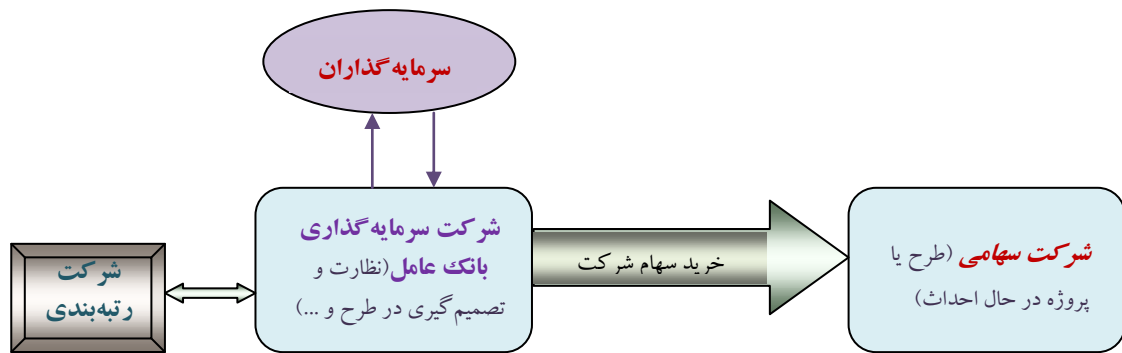


## ۲-۲- طراحی مدل مشارکت در طرح‌های بزرگ اقتصادی به جای انتشار اوراق مشارکت

اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها در قالب اوراق مشارکت خصوصاً اوراق مشارکت بانک مرکزی به صورت ناقص، صوری و مخالف با قانون بانکداری بدون ربا، هم در نظام بانکی و در بین متفکرین بانکداری اسلامی منتقدین زیادی پیدا کرده و هم در بین مردم به عنوان اوراق قرضه مطرح است. بازار سرمایه یا بازار پول می‌تواند با انجام کار کارشناسی روی این مدل، نابسامانی‌های موجود در انتشار اوراق مشارکت را مرتفع نموده و ضمن تبدیل اکثر طرح‌های اقتصادی به شرکت سهامی و قطع تأمین مالی از طرف دولت، اجرای ماده ۴۴ قانون اساسی را با ضابطه‌مندی حاکم بر شرکت‌های سهامی و توزیع سهام در بین آحاد مختلف مردم انجام دهد.

در این مدل، به جای اینکه همانند انتشار صکوک، یک شرکت واسط (SPV) تشکیل شود؛ بانک عامل بعد از انجام بررسی‌های مربوط به توجیه‌پذیری و اخذ مدارک و مستندات و مجوزهای لازم نسبت به تأسیس یک شرکت سرمایه‌گذاری وابسته اقدام می‌نماید و با انجام برنامه زمان‌بندی برای سرمایه‌گذاری در قالب مشارکت حقوقی، اوراق سهام الکترونیکی صادر می‌نماید و آن‌ها را به سپرده‌گذاران می‌فروشد. موسسه اعتباری با توجه به اعتبار ویژه‌ای که در بین سرمایه‌گذاران دارد و با بهره گرفتن از ابزارهایی نظیر موسسات تعهد پذیرهنویسی، بازارگردان و... نسبت به ایجاد انگیزه لازم در سرمایه‌گذاران برای خرید سهام شرکت اقدام نماید. شکل شماره ۳ به بررسی کلی این فرایند می‌پردازد.

شکل شماره ۳: طراحی مدل مشارکت در طرح‌های بزرگ اقتصادی



### ۳-۲- مدل مشاوره مالی در ایجاد ارتباط بین سپرده گذاران و شرکت های سهامی

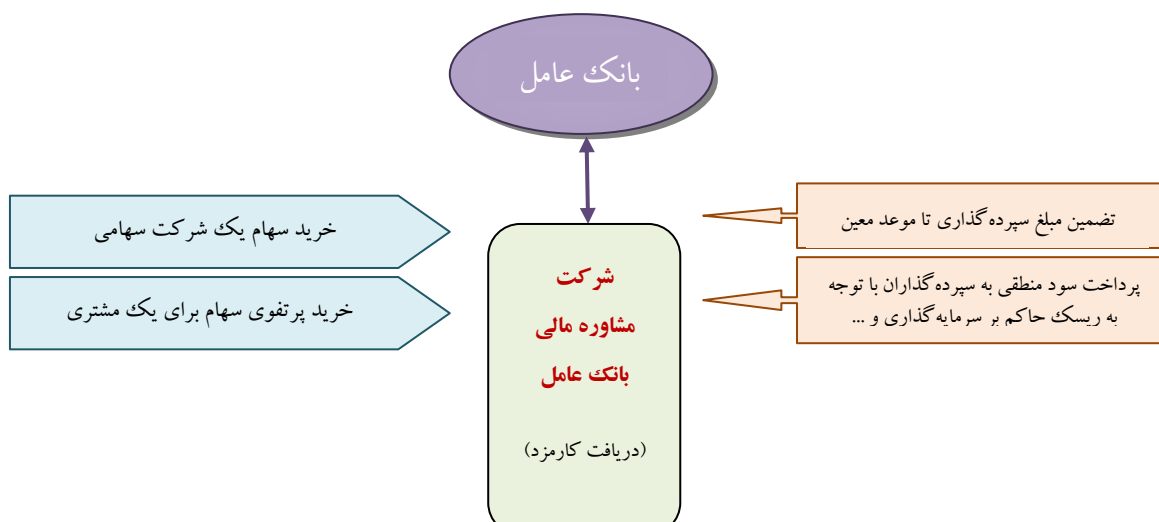
با تجربه ای که بانک ها از طریق شرکت های سرمایه گذاری خود در امر سرمایه گذاری پیدا می کنند، می توانند با انجام خدمات مشاوره مالی، سپرده گذاران را به شرکت های سهامی پیوند دهند. بانک ها برای نهادینه شدن مشاوره مالی در نظام بانکی در ابتدا می توانند با روش های ذیل در سپرده گذاران اعتمادسازی نمایند. شکل شماره ۴ به بررسی فرایند کلی این بحث می پردازد.

- تضمین مبلغ سپرده گذاری تا موعد معین
- پرداخت سود منطقی به سپرده گذاران با توجه به ریسک حاکم بر سرمایه گذاری و ...
- سهم شدن در زیان سپرده گذاران در صورت بالا بودن ریسک شرکت ها و ...
- سرمایه گذاری در سبد دارایی شرکت های مختلف برای مدیریت ریسک سپرده گذار و ...

### ۴-۷- تأسیس یک شرکت سرمایه گذاری توسط موسسه اعتباری و اخذ یارانه مردم با هدف سرمایه گذاری در قالب مشارکت حقوقی

با اجرایی شدن عقد مشارکت حقوقی و با هدف ایجاد رشد و توسعه در کشور، موسسه اعتباری می تواند یک شرکت سرمایه گذاری تأسیس نماید و با عمل به رسالت بانکی خود با انجام واسطه گری مالی، منابع کوچک خانوارها را که ماهانه به صورت یارانه از طرف دولت پرداخت می شود را در طرح های بزرگ و ملی که دارای سودآوری بالایی نیز هستند سرمایه گذاری نماید و با تکمیل طرح، مردم سهامدار این طرح ها باشند. بانک می تواند به عنوان واسطه گر مالی اقدام به اخذ کارمزد یا حق الوکاله نماید. این شرکت در قالب مدل های ارایه شده در بندهای فوق، می تواند تأسیس شده و با جمع آوری سپرده های کوچک مردم، نقش بزرگی در رشد و شکوفایی کشور داشته باشد.

شکل شماره ۴: طراحی مدل مشاوره مالی در ایجاد ارتباط بین سپرده گذاران و شرکت های سهامی





## ۵-۷- اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های دولت از طریق عقد مشارکت حقوقی

در حال حاضر بودجه مصوب در مجلس شورای اسلامی و سایر مصوبات دولت (به دلیل بانک محور بودن نظام تامین مالی کشور)، بار مالی زیادی را بر بانک‌های کشور تحمیل می‌نماید و بیشتر آنها به دلیل عدم رغبت بانک‌ها و محدود بودن تعداد بانک‌های دولتی، اجرا نمی‌شود. تجربه دهه ۶۰ و ۷۰ حکایت از موفقیت نسبی مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم بانک‌ها در این زمینه است که می‌تواند با انجام اصلاحات لازم، به نحو مطلوبتری در نظام بانکی اجرا شده و منافع آن نصیب سپرده‌گذاران و آحاد مختلف مردم شود.

## ۸- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۱- عقد مشارکت حقوقی یکی از عقود تعریف شده در فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا بوده و تا پایان دهه ۱۳۷۰ در نظام بانکی، بدون محدودیت اجرا می‌شد. محروم شدن بانک‌ها از این عقد مهم که کلیه قوانین و مقررات و دستورالعمل‌های آن تدوین شده و در یک دوره در نظام بانکی کشور اجرا شده و نتایج آن باعث رشد و توسعه اقتصادی کشور و حفظ ارزش واقعی منابع سپرده‌گذاران و بانک‌ها به عنوان شریک واقعی و قانونی شرکت‌ها سهامی شده است، منطقی نبوده و احیای آن اجتناب‌ناپذیر است. اجرایی شدن این عقد در نظام بانکی به اهداف راهبردی نظام بانکداری بدون ربا که همانا حذف کامل ربا از بازار رسمی پول است کمک نموده و با توجه به واقعی بودن مشارکت بانک با مشتریان، در تحقق اهداف برنامه‌های توسعه، رشد تولید، ایجاد اشتغال و ارتقاء سطح رفاه جامعه نقش اثربخشی می‌تواند داشته باشد.

۲- اجرای عقد مشارکت حقوقی در نظام بانکی کشور در مقایسه با سایر عقود اسلامی، کمترین مشکلات شرعی را دارد. چالش‌های اجرایی و شرعی عقود مشارکتی در نظام بانکی، برخی از اندیشه‌های تمامیت‌خواهانه را در فضای نظریه‌پردازی تقویت کرده و این متفکران علوم بانکی اعتقاد به توقف عقود مشارکتی دارند. این در حالی است که عقد مشارکت حقوقی بیشترین مطابقت را با بانکداری اسلامی داشته ابزار متناسبی برای تحقق بانکداری بر مبنای سود و زیان (PLS) در بانکداری بدون ربا است.

۳- ماده ۳ آیین‌نامه سرمایه‌گذاری موسسات اعتباری محدودیت‌هایی را برای اجرای عقد مشارکت حقوقی برای بانک‌ها ایجاد کرده و نظام بانکی را از بهترین عقد اسلامی محروم کرده است. بر اساس مفاد این ماده: - مجموع سرمایه‌گذاری‌های بی‌واسطه و باواسطه هر موسسه اعتباری در اوراق بهادار منتشره از سوی اشخاص حقوقی، نباید از ۴۰ درصد سرمایه پایه موسسه اعتباری مزبور تجاوز نماید. - مجموع سرمایه‌گذاری‌های بی‌واسطه و باواسطه هر موسسه اعتباری در اوراق بهادار منتشره از سوی هر شخص حقوقی، نباید از ۱۰ درصد سرمایه پایه موسسه اعتباری

مزبور تجاوز نماید. این محدودیت‌ها باعث شده‌است که بانک‌ها به خصوص بانک‌های دولتی که افزایش سرمایه آنها دست دولت است، نتوانند از عقد مشارکت حقوقی استفاده نمایند. راهکارهای ذیل برای اجرایی شدن عقد مشارکت حقوقی ارائه می‌شود.

- بازنگری در دستورالعمل سرمایه‌گذاری بانک‌ها
- امکان اعطای تسهیلات مشارکت حقوقی به صورت درصدی از افزایش منابع و کاهش مصارف مشارکت حقوقی

• سازماندهی اعطای تسهیلات مشارکت حقوقی بر اساس سقف بخش اقتصادی

۴- صندوق توسعه ملی هیچکدام از محدودیت‌های بانک مرکزی در انعقاد قرارداد عقد مشارکت حقوقی در قالب قانون تجارت را نداشته و می‌تواند از مزایای آن بهره‌برداری نماید و در ایجاد ثروت ملی بین نسلی و تحقق مأموریت صندوق استفاده نماید.

۵- صندوق توسعه ملی می‌تواند بانک‌های عامل و شرکت‌ها تأمین سرمایه را مشاور و عامل سرمایه‌گذاری خود در قالب مشارکت حقوقی معرفی نماید و از تجارب و تخصص و امکانات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری آنها در جهت تحقق سرمایه‌گذاری واقعی در کشور استفاده کند.

۶- با توجه به اینکه اکثر تسهیلات پرداختی صندوق توسعه ملی در بانک‌های عامل به سمت تسهیلات سرمایه در گردش رفته و نظارت بر این نوع تسهیلات به دلایل مختلف در شبکه بانکی با مشکل مواجه است، احتمال انحراف در مصرف صحیح تسهیلات و حرکت آن به سمت امور سوداگری و بخش غیرمولد (بدون تحقق اهداف سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی و ایجاد اشتغال و...) بیشتر بوده و بر این اساس پیشنهاد می‌شود منابع صندوق به بخش سرمایه در گردش ارائه نشود و تنها به تسهیلات سرمایه ثابت (طرح‌های ایجاد و توسعه‌ای) اختصاص یابد.

۷- با اجرایی شدن مشارکت حقوقی در نظام بانکی و انجام کارهای تحقیقاتی برای ارتقاء کارکرد این عقد و ایجاد نهادهای مالی مختلف بر مبنای آن، می‌توان حرکت به سمت تحقق بانکداری اسلامی را از طریق پرداخت سود واقعی به صاحبان سرمایه سرعت بخشید و به بلا تکلیفی اقتصاد سرمایه‌داری در ماهیت بهره‌پاسخ قانع‌کننده‌ای داد. به نظر می‌رسد اگر بانکداری اسلامی بتواند ابزار اقتصادی قابل دفاعی را برای ایجاد ارتباط بین سود و سرمایه‌ارایه نماید، اقتصاد سرمایه‌داری از آن برای افزایش کارایی اقتصادی استفاده خواهد کرد. موضوعی که در سال‌ها اخیر، بانکداری متعارف و اقتصاد کلاسیک را به سمت بهره‌گیری از بانکداری و اقتصاد اسلامی سوق داده‌است.

۸- مشکلات و موانع اجرای عقود مشارکتی (مضاربه - مشارکت مدنی) در نظام بانکی، عدم اصلاح آن در سه دهه اخیر، روند نزولی کیفیت انعقاد قراردادهای مشارکتی در دهه اخیر و ... حکایت از چالش اساسی در اجرای صحیح این عقود است و مشارکت حقوقی هیچکدام از مشکلات مشارکت مدنی را ندارد. مشارکت حقوقی با تکیه بر قوانین و مقررات نظام بانکی کشور از یک طرف و پابندی به کلیه ضوابط و مقررات حاکم بر شرکت‌های سهامی تدوین شده در قانون تجارت و سایر قوانین مرتبط، بالاترین کارایی را در اقتصاد واقعی دارد.

۹- ماهیت قانونی و اجرایی عقد مشارکت حقوقی به نوعی است که همه تحولات فضای کسب و کار، متغیرهای اقتصادی نظیر نرخ تورم، نرخ ارز و... را به سپرده‌گذاران منتقل می‌نماید و به علت این ارتباط تنگاتنگ بین اقتصاد حقیقی، بالاترین مطابقت را با بانکداری اسلامی دارد. با سه‌برابر شدن نرخ ارز و نرخ تورم در سال‌های اخیر، هیچکدام از قراردادهایی که بانک‌ها از طریق عقود مشارکتی (مشارکت مدنی - مضاربه) منعقد کرده بودند نتوانستند حقوق موکلین خود را تأمین نمایند و در صورت انعقاد مشارکت حقوقی، ارزش سرمایه‌گذاری‌های انجام شده بانک‌ها متناسب با رشد تورم، افزایش می‌یافت.

۱۰- با توجه به فرآیند اجرایی عقد مشارکت حقوقی و تحقق سود و زیان واقعی برای سپرده‌گذاران، این عقد می‌تواند بهترین ابزار تحقق بانکداری PLS باشد. ارزیابی دقیق موفقیت بانکداری بر مبنای مشارکت در سود و زیان، رسیدن به ابزاری برای تعیین سود و زیان واقعی و تقسیم آن بین طرفین یا صاحبان سرمایه است، موضوعی که در مبنای عقد مشارکت حقوقی کاملاً وجود داشته و رویه‌های آن به درستی در نظام بانکی نهادینه شده است.

۱۱- بررسی اجرای عقد مشارکت حقوقی در بانک‌ها نشان می‌دهد که این عقد هیچگونه عیبی نداشته و می‌توان با کارآمد کردن مدیریت منابع و مصارف در این بخش و اصلاح آیین‌نامه سرمایه‌گذاری موسسات اعتباری، از مزایای مشارکت حقوقی بهره‌برداری نمود. مزایای اجرای مشارکت حقوقی در موسسات اعتباری به شرح ذیل قابل تلخیص است.

- تطابق اجرای عقد مشارکت حقوقی با بانکداری اسلامی
  - شناسایی دقیق سود و زیان و تقسیم آن
  - پرداخت مالیات واقعی
  - کاهش رانت اخذ تسهیلات از نظام بانکی
  - تأمین مالی شرکت‌های سهامی
  - امکان نظارت دقیق بر مصرف تسهیلات
  - مدیریت نقدینگی بانک (خرید و فروش سهام)
  - کمک به بازار سرمایه در ایران:
  - بهره‌گیری سپرده‌گذاران بانک از شرایط رونق (تورم)
  - رقابت بانک‌ها برای ارائه سود بیشتر به سپرده‌گذاران
  - تشویق بانک‌های خصوصی برای ورود به طرح‌های تولیدی بزرگ
  - جلوگیری از ایجاد مطالبات معوق (غیرجاری)
  - ابزار مناسب وصول مطالبات غیرجاری
- ۱۲- بررسی عملکرد عقد مشارکت حقوقی در بانک مورد مطالعه حکایت از کارنامه درخشان اجرای این عقد دارد.
- ۱۳- راهکارهای عملیاتی استفاده از عقد مشارکت حقوقی در نظام بانکی به شرح ذیل قابل ارائه است.
- طراحی مدل «بانکداری مشارکت واقعی سپرده‌گذاران در شرکت سرمایه‌گذاری بانک X»

- طراحی مدل مشارکت در طرح‌های بزرگ اقتصادی به‌جای انتشار اوراق مشارکت
- تأسیس یک شرکت سرمایه‌گذاری توسط موسسه اعتباری و اخذ رایانه مردم با هدف سرمایه‌گذاری در قالب مشارکت حقوقی
- مدل مشاوره مالی در ایجاد ارتباط بین سپرده‌گذاران و شرکت‌های سهامی
- اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های دولت از طریق عقد مشارکت حقوقی
- مشاوره و عاملیت بانک‌های عامل برای صندوق توسعه ملی برای انجام مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم
- مشاوره و عاملیت شرکت‌های تأمین سرمایه برای صندوق توسعه ملی برای انجام مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم

## منابع و مآخذ

۱. آیین‌نامه اجرایی عقد مشارکت حقوقی، دستورالعمل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۲. بخشنامه‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سال‌های مختلف.
۳. بخشی دستجردی، رسول (۱۳۸۹)، بررسی تطبیقی نظریه نرخ بهره صفر با نظریه تحریم ربا در اسلام، تهران: فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۳۸.
۴. بیدآباد، بیژن (۱۳۹۵)، بانکداری راستین، تهران: انتشارات نوین پژوهان.
۵. توتونچیان، ایرج (۱۳۷۵)، اقتصاد پول و بانکداری، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.
۶. توتونچیان، ایرج (۱۳۷۹)، پول و بانکداری اسلامی و مقایسه آن با نظام سرمایه‌داری، تهران: توانگران.
۷. جمشیدی، سعید (۱۳۷۹)، بانکداری اسلامی، تهران: شکوه اندیشه.
۸. حاجیان، محمدرضا (۱۳۹۰)، موانع و مشکلات اجرای عقود مشارکتی در نظام بانکی کشور، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.
۹. رجایی، سید کاظم (۱۳۸۴)، ماهیت بهره و کارآیی اقتصادی آن، تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۰. شهریاری، عباس (۱۳۹۱)، بررسی طرح‌های تولیدی، تهران: بانک سپه.
۱۱. صندوق توسعه ملی (۱۴۰۰)، گزارش تجمیعی عملکرد تسهیلات ریالی و ارزی، مرداد.
۱۲. صندوق توسعه ملی (۱۴۰۰)، راهبرد، سیاست‌ها و اقدامات عملی صندوق توسعه ملی برای تحقق شعار سال ۱۴۰۰.
۱۳. ضیایی، منوچهر (۱۳۷۲)، مجموعه قوانین پولی و بانکی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.
۱۴. فرزین‌وش، اسد... و دیگران (۱۳۸۳)، بررسی عقود در بانکداری اسلامی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، چاپ دوم.
۱۵. قانون عملیات بانکی بدون ربا، مصوب مجلس شورای اسلامی.

۱۶. کشاورزیان پیوستی، اکبر و دیگران (۱۳۹۰)، سیاست‌های پولی (ابزاری- نهادی) متناسب با طرح تحول اقتصادی، مجموعه مقالات بیست و یکمین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی، صفحات: ۳۶۴-۳۱۹، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.
۱۷. کشاورزیان، اکبر (۱۴۰۰)، تأمین مالی در عملیات بانکی بدون ربا، تهران بانک سپه.
۱۸. نظریور، محمدنقی و اکبر کشاورزیان (۱۳۹۲)، الزامات احیای عقد مشارکت حقوقی راهبردی برای تحقق بانکداری *PLS* در نظام بانکداری بدون ربا، فصلنامه (علمی- پژوهشی) راهبرد اقتصادی، صفحات: ۷۹-۳۹، شماره ۷، تهران: پژوهشکده تحقیقات راهبردی.
۱۹. مهدوی نجم‌آبادی، سید حسین (۱۳۸۰)، مجموعه مقالات دوازدهمین همایش بانکداری اسلامی، موسسه عالی بانکداری.
۲۰. موسسه توسعه تحقیقات اقتصادی دانشگاه تهران (۱۳۹۱)، طرح تحول اقتصادی در حوزه تحول بانکی، تهران: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی.
۲۱. الف- موسویان، سید عباس (۱۳۸۷)، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ دوم.
۲۲. ب- \_\_\_\_\_ (۱۳۸۷)، فرهنگ اصطلاحات فقهی و حقوقی معاملات، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، چاپ دوم.
۲۳. \_\_\_\_\_ (۱۳۸۹)، فقه معاملات بانکی، جزوه آموزشی در مرکز آموزش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۲۴. \_\_\_\_\_ (۱۳۸۹)، پیشنهاد اصلاح قانون و الگوی عملیاتی بانکداری بدون ربا، تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، چاپ دوم.
۲۵. نبی، منوچهر و دیگران (۱۳۸۸)، مطالعه تطبیقی بانکداری اسلامی و متعارف در ایران و مالزی (با رویکرد سودآوری)، مجموعه مقالات دومین کنفرانس بین‌المللی توسعه نظام تأمین مالی در ایران، صفحات ۵۷۴-۵۴۵، تهران: دانشگاه صنعتی شریف.
۲۶. نظریور، محمدنقی و سیدعبدالله صادقی فدکی (۱۳۸۹)، بررسی ماهیت فقهی و حقوقی و سود علی‌الحساب اوراق مشارکت، تهران: فصلنامه حقوق اسلامی، شماره ۲۵.
۲۷. هدایتی، علی اصغر و دیگران (۱۳۸۴)، عملیات بانکی داخلی ۲، تهران: موسسه عالی بانکداری ایران، چاپ دهم.

## ب- سایت‌ها

۲۸. سایت بانک توسعه اسلامی ([www.isdb.org](http://www.isdb.org))
۲۹. سایت بانک سپه ([www.banksepah.ir](http://www.banksepah.ir))
۳۰. سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ([www.cbi.ir](http://www.cbi.ir))

۳۱. سایت بانک ملی ایران ([www.bmi.ir](http://www.bmi.ir))
۳۲. سایت سازمان بورس و اوراق بهادار ([www.irbourse.com](http://www.irbourse.com))
۳۳. سایت شرکت مدیریت سرمایه گذاری امید ([www.omidinvestment.ir](http://www.omidinvestment.ir))
۳۴. سایت کودال، حاوی اطلاعات مالی شرکت‌ها بورسی ([www.codal.ir](http://www.codal.ir))